

Marx és tanítása.

Írta: PALÁGYI MENYHÉRT.

XIII.

Az előbbieken láttuk, hogy MARX-nak törhetetlen hűségű bajtársa, ENGELS, agg napjaiban miként kénytelen forradalmi meggyőződését földadni és a socialismus jövőjét tisztán szavazatok számának növekedésére, vagyis tisztán politikai és parlamenti tevékenység sikerére alapítani. A gondolkozó ember elámul, hogy olyan socialista vezér, mint ENGELS, hogyan feledkezhetett meg ennyire az elvi állásponttól, melynek egész életén át hirdetője volt, s miként áltathatta magát azzal, hogy marxista elveihez továbbra is hű maradt. Hiszen köztudomású dolog, hogy a marxizmus értelmében csakis a gazdasági életnek van reális jelentősége, ellenben a politikai élet parlamentestül és minden egyebestül csak »viszfénye« ama gazdasági hatalmának, melyek az emberi társadalomnak egyedüli reális mozgatói. A következetes marxistának tehát csakis a gazdasági élet alakulására szabad alapítania a socialismus jövőjét: mert mihelyt ezt a jövőt a politikai eszközöktől teszi függővé, akkor menten beismerte, hogy a politikai élet nem csak valamelyes »viszfény«, sőt hogy ez az a bizonyos reális hatalom, melyet még a socialista követelések megvalósítására is alkalmasnak tekint. Ha tehát ENGELS a parlamenti többség elnyerésétől várja biztonsággal a socialismus közeli diadalát, akkor ebben a bizakodásában hallgatagon bennfoglaltatik a marxizmusnak tökéletes csődje. Mert ha a politikában rejlik az a reális hatalom, melylyel még a socialismust is érvényre lehet juttatni, akkor megdőlt MARX-nak az a sarkalatos tanítása, hogy csak a gazdasági életnek van igazi realitása.

ENGELS azonban nem veszi észre azt a circulus vitiosus, melybe az által jutott, hogy a parlamenti módszertől várja a socialismus diadalát. De maga az egész német socialis demokracia sem látja, vagyis inkább nem akarja látni azt a circu-

lus vitiosust, melyben pártélete fogva van, midőn egyrészt a »polgári társadalom« politikai módszerével küzd állítólagos socialista célokért, s midőn másrészt hithű marxistának tűnteti föl magát, vagyis arra az alapgondolatra esküszik, hogy csak a gazdasági életnek van realitása. Nem bocsájtkozhatom a német socialis demokratia benső ellentmondásainak fejtegetésébe, mert akkor el kellene itt mondanom a pártnak hozszadalmas és bonyodalmas történetét 1863 óta napjainkig; de annyit mindenesetre meg kell jegyezni, hogy e pártnak tulajdonképeni történeti megalapítója nem MARX, hanem LASSALLE volt. Ez a nagytehetségű politikus, ki csak amolyan gyorsan alátűnő meteorja volt a német közéletnek, ama lángelmék közé tartozott, kik valamely külső balvégzetnél, vagy, ha jobban tetszik, valamely belső tragikai hibánál fogva elébb hunynak el, semmint a bennök rejlő szellemi erőt kellően kifejthetnék. LASSALLE ugyancsak megmagyarázta a német munkásoknak, hogy munkásérdekeiket másként, mint a politika fegyvereivel semmi módon meg nem valósíthatják. Ha meg akarjuk mérni a LASSALLE és a MARX közötti különbséget, akkor csak egymás mellé kell állítanunk az állam hivatására, a politika jelentőségére vonatkozó nézeteiket. »Az ép az állam föladata és rendeltetése – mondja LASSALLE a gyönyörű logikai szerkezetű *Offenes Antwortsohreiben*-jában – hogy az emberiség művelődési haladását megkönnyítse és közvetítse. Ez az ő voltaképeni hivatása. E végből létezik valójában, erre a célra szolgált mindenha és erre kellett is mindenha szolgálnia.« (Férd. LASSALLE Gesamtwerke, I. k. p. 25.) Ilyen böcsületes fölfogása volt LASSALLE-nak az állami s a politikai élet jelentőségéről, s az ő tiszta logikájával sikerült is a német munkásságot természetes érdekeinek megértésére kioktatni, politikai párttá való szervezkedését lehetővé tenni. De milyen egészen más fogalma volt MARX-nak az állami és politikai élet mibenlétéről: hiszen az előző fejezetben már idéztem azt a jellemzetes tételét, hogy az állam politikai hatalma nem egyéb, mint valamelyik osztálynak hatalmi szervezete, melylyel a többi osztályokat elnyomja, kizsarolja. Míg tehát LASSALLE eszményi (művelődési) célú az állam elé s a munkásságot arra tanítja, hogy saját életérdekeinek megvalósítását amaz eszményi állam kiépítéséhez kösse, addig MARX

mephistoi roszhiszeműséggel tekint minden állami és politikai életre, s így főtörekvése arra irányú, hogy minden állami és politikai életet hitei vesztetté tegyen a munkás ember szeméi előtt. Ime, így állanak egymással szemben LASSALLE és MARX, az egyik az idealista, a másik a materialista gondolkozó; az egyik az alkotás, a másik a rombolás lázában égő elme. Es mily érdekes látvány: hogy éppen az idealista LASSALLE-nak köszönheti a német socialis demokratia. összes alapvető sikereit; ellenben a materialista MARX gyűlölködő szellemének köszönheti, hogy igazhitű marxisták és revisionisták, északnémet és délnémet socialisták a nagy német munkástáborot felekezezekre tépik, szaggatják s elébb-utóbb teljes politikai tehetetlenségbe süllyeszti.

De ha LASSALLE nemes egyéniségét így szembe állítom a MARX-éval, azért tévedés volna hinni, hogy én távolról is helyeslem LASSALLE-nak azt a (különbön akadémikus jellegű) javaslatát, hogy a munkások váljanak önmaguknak vállalkozóivá és alapítsanak állami hitel igénybevétele mellett önálló termelő szövetségeket. Ez az eszme, mely nagyon is egyezik Louis BLANC híres nemzeti műhelyeivel (ateliers nationaux), csak arról tesz bizonyosságot, hogy LASSALLE ép úgy, mint francia előfutárja Louis BLANC, egyet nem gondoltak meg; azt ugyanis, hogy az állam nem foglalhat pártos módon állást a munkások és a munkaadók harcában, úgy hogy, az egyik fél fölségítvén, a másikat tönkre tegye. Mert, ha ezt meg is cselekedné, végső elemzésben csak azt érhetné el, hogy munkások és munkaadók helyet cserélnének a társadalomban, s maradna a régi nagy pör, csak hogy fordított alakban, a mennyiben a vádlottak alakulnának át vádlókká és fordítva. Egyáltalán a XIX. század socialistái az állami és politikai élet megítélésében két végletes tévedésbe estek: vagy nagyon is erős érzékkel bírtak a politikai élet jelentősége iránt, s ekkor azt a képtelenséget kívánták, hogy az állam szívja föl magába még a társadalom gazdasági életét is, mint ezt pl. Louis BLANC, sőt még LASSALLE gondolatmenete is mutatja; vagy fordítva épenséggel kancsal szemmel tekintettek minden állami és politikai életre, s ekkor megint abba a másik szélsőségbe jutottak, hogy a gazdasági életbe akarták belefajítani még a

politikai életet is, mint ezt MARX és ENGELS typosos példáin szemlélhetjük.

Csak aki látja azt az éles és kibékíthetetlen ellentétet, mely a politikus LASSALLE s a gazdaságbúvár MARX gondolkozását egymástól elválasztja: csak az tud igazán elcsodálkozni ENGELS-nek ama nevezetes előszava fölött, melyet a *Klassenkämpfe* elé írt, s melyben beismeri, hogy egykori bajtársával MARX-szal együtt hamis fölfogást alkottak maguknak a forradalomról és hogy a világtörténelem iróniája mindent a feje tetejére állít, mert, íme, nem a forradalomcsinálás, hanem a parlamenti küzdelem vezet célhoz, elannyira, hogy, ha a socialista szavazatok az eddigi arányban növekednek, csakhamar (még a XIX. század vége előtt) a socialistáké lesz az egész világ! Ezeket olvasva, az ember önkéntelenül azt kérdi, hogy miért nem hódolt meg ENGELS nyíltan a LASSALLE emléke előtt, miért nem hirdette, hogy ennek a nagy agitátornak köszönhető, ha a socialis demokracia a sikerek útjára tért? De föltámad az a kérdés is, vajjon MARX helyeselhetne volna ENGELS vallomásait, s nem kényszerült-e volna, – ha életben van, – síkra szállani önzetlen barátjának, szellemi testvérének eltévelyedése ellen? E kérdés alkalmat nyújt arra, hogy egy utolsó pillantást vessünk MARX-nak a politikához való viszonyára.

Ha MARX valóban hű akart volna lenni panoekonomista irányzatához, akkor vissza kellett volna utasítani nem csak minden békés politikai, de még minden forradalmi eszközt is az új társadalmi rend megalapítására. Mert az, úgy hiszem, nem szorul magyarázatra, hogy a barricade-harcz, vagy a guillotine működése nem gazdasági és nem termelési folyamatok. Nincsen a világnak olyan oekonomistája, akinek gondolatkörében a barricade és a guillotine döntő és főszerepet játszottak volna, és mondhatni, hogy ezek a sajátságos fölszerelések épen MARX gondolatkörébe illettek a legkevésbé, mivelhogy minden oekonomisták közt ő volt a legtúlzóbb, aki az egész világtörténelmet merő gazdasági termelési folyamat képében fogta föl. Az ő gondolkodásában a világ lényegét a *W-G* és *G-W* alkotja: ezek ugyanis azok a formulák, melyekkel a Waare és a Geld, az árú és a pénz kicserélődését jelzi. KEPLER nem volt úgy áthatva az ő három bolygómozgási törvénye jelentőségétől, mint MARX a *G-W-G* formulától, melylyel a »capitalista ter-

mêlés« minden aljasságát leleplezni vélte. Hogyan lehetséges tehát, hogy az ilyen gondolkozó a világ voltaképeni tengelyének mégis a barricade-ot és a guillotine-t tekintette? Mert semmi kétség, hogy ezektől várta az új társadalmi rend megalapítását. Tehát még sem a *W-G* körül forog a világ, hanem tulajdonképeni tengelye – az erőszak!

Már most hogyan értse meg az ember azt, hogy egy panoekonomista gondolkozó az erőszak vallásának egyik főpapja lesz és az üdv igazi eszközeinek a barricade-ot és a guillotine-t tekintti? Nyilvánvaló, hogy ezt csak a Mindenható maga magyarázhatná meg, aki ilyen ellentmondásokból összerakott emberi lényt teremteni tud. A lélekbúvár csak azt tárhatja föl, hogy, íme, az az egyéniség Párizsban a Forradalom rajongója lesz, Londonban pedig egészen a *W-G* tudományába merül el. A világ lényegét amott az erőszakba helyezte, mely új társadalmi rendet fog létrehozni; emitt pedig a gazdasági termelési folyamatba, mely ellenállhatatlanul új társadalmi rendet szül magából. Hogy nem k é t ember volt az, hanem csak e g y ember, aki ezt a két fölfogást vallotta, azt, mint mondom, magyarázni nem lehet: azt tény gyanánt kell elfogadni. Abba egyszerűen bele kell törődni.

Nos, hát hasonlóan bele kell törődnünk abba is, hogy ez a panoekonomista gondolkodó nem csak a forradalmi erőszak hirdetője volt, hanem békésen is politizált, mint a hogy más halandók politizálnak, akik a közügyek folyását figyelmükre méltatják. Ámde megmagyarázni azt, hogy egy panoekonomista gondolkozó miként adhatja magát a politizálásra, azt szintén csak a Mindenható tudná; mert ha valaki, mint MARX, meg van arról győződve, hogy a társadalom való s á g o s élete csakis egy termelési folyamat, akkor teljességgel érthetetlen, hogy miért érdemesítse az ilyen ember a társadalmat arra, hogy még politikai oldaláról is tekintse, holott ez a politikai oldal nem magát a valóságot, hanem csak annak visszfényét tárhatja föl. Mire való a visszfény annak, ki, mint MARX, a társadalmi élet igazi valóságát, a gazdasági termelési folyamatot vizsgálhatja? Tudom, MARX hívei itt azt fogják megjegyezni, hogy az a »panoekonomismus« nem veendő a szó szoros értelmében; hiszen ezer és egy idézettel bizonyítható, hogy MARX a socialismus érvényesülését egyenesen attól tette függővé, hogy a proletaria-

tus a politikai hatalmat akár erőszakkal, akár a nélkül, de megszerezze, mivel másképen az új társadalmi rend nem valósítható meg. Ez igaz; MARX-nak Manifestumában, valamint az Internationale számára készített fölirataiban mindig visszatér a követelés, hogy a proletariátus szerezze meg a politikai hatalmat: s nekem eszem ágában sincs ezt a tényt kétségbevonni. Sőt épen azt hangsúlyozom, hogy minő képtelenség rejlik abban, ha egy panoekonomista gondolkozó az új társadalmi rend létrejöttét politikái cselekedettől teszi függővé. Mert a mely pillanatban kifejezetten politikai tette van szükség, hogy a socialista világrend megszülethessek, abban a pillanatban a politika vált az egész emberi társadalom életének igazi tengelyévé, s így megdőlt MARX-nak az az alapfölfogása, hogy az emberi társadalomnak egyedüli tengelye a gazdasági élete.

Tudom továbbá, hogy a marxisták (ENGELS, KAUTSKY) soknemű olyan magyarázatot fűztek MARX-nak panoekonomismusához, melyek a különböző ideológiákat, tehát a politikát is, az emberi társadalom életének reális tényezőjévé, hatalmaivá akarják emelni: de épen ezek a tehetetlen magyarázgatások mutatják a legföltünőbb módon, hogy maguk a marxisták mennyire meg vannak akadva mesterük panoekonomismusával. Dandogásukból az tűnik ki, hogy a társadalom fejlődését gazdasági és szellemi erők »kölcsonhatásából« akarnák magyarázni, de úgy, hogy a nagyobb hatalmú, fölsőbb erők a gazdasági körülmények legyenek, míg ellenben a szellemi erők, tehát a politika is, csak »szolgai« viszonyban állhassanak a gazdasági élet erőivel szemben. Ezek a jó árák tehát úgy képzelik az emberi társadalom fejlődését, hogy abban teszem 90% erejéig a gazdasági tényezők, 10% erejéig pedig a politikai vagy egyéb ideológiai tényezők érvényesülnének. És nem veszik észre, hogy ezzel a kezdetleges, majdnem azt mondanám barbár magyarázgatással, mily nevetségessé teszik a panoekonomista gondolkozásmódot. Nem veszik észre, hogy ilyen perczentés gondolkozásnak lehet helye az üzleti világban, érdekek összeegyeztetésénél, de nem lehet helye ott, a hol a tudományt s az igazságot csak némileg is komolyan veszik az emberek.

A kérdés itt ugyanis az, hogy tulajdonítunk-e a politikai életnek valamely specíficus jelentőséget, vagyis olyan jelentőséget, melyet más társadalmi életműködés ki nem pótolhat.

Nos, ha van a politikai életnek ilyen specifikus jelentősége, akkor ezt a maga teljességében, vagy, hogy a marxista urak nyelvén beszéljek, 100% erejéig kell elismerni. Hasonlóan, ha a gazdasági élet is specifikus, azaz más által ki nem pótolható életműködése a társadalomnak, akkor ennek jelentőségét is hiánytalanul, azaz 100% erejéig kell elismerni. Szóval, a tudomány nem üzérkedés és nem demagógia. Nevezetesen a sociologia tökéletes elfogulatlansággal tartozik föl kutatni az emberi társadalom összes specifikus életműködéseit, hogy ezeknek kölcsönhatásából megmagyarázhassa a társadalom egészes összetétét.

Tudományos vizsgálat tárgyává tette-e MARX az emberi társadalom politikai életműködését? Kutatta-e, hogy specifikus, azaz pótolhatatlan vagy szükségszerű életműködés-e az? Föltárta-e, hogy a társadalom gazdasági és politikai élete hogyan függnek össze egymással, hogyan hatnak kölcsönösen egymásra, hogyan tételezik föl egymást kölcsönösen? Aki MARX-ot ismeri, az tudja, hogy a társadalomtan ilyen alapkérdésével foglalkozni eszébe sem jutott. Ő, aki mindenben a pártosság embere volt, a tudományban is merően a pártosság embere maradt. Társadalombúvár létére annyira fitymálta a társadalom minden egyéb életműködéseit, hogy a gazdaságin kívül a többieket külön tudományos vizsgálat tárgyává tenni nem érdekesítette; sőt ebbeli fanatismusában azt hitte el magával, hogy éppen azért ő az egyedüli igazi társadalombúvár, mert a társadalom többi életműködéseit a gazdaságin kívül kutatása tárgyává nem teszi. Ha tehát hangoztatja is, hogy a proletariátusnak meg kell szereznie a politikai »dictaturát« vagy a politikai hatalmat, annak tudományos jelentősége nincs, mert az legföljebb csak azt tárja elénk, hogy ennek daczára sem tartotta szükségesnek, a politikai életet vizsgálata tárgyává tenni. Milyen más szellem volt LASSALLE ebben a tekintetben is! Mennyire törődött az emberi társadalom életének legkülönbözőbb oldalaival; milyen mély érzéket tanúsított a bölcsészet, a szépirodalom s egyáltalán a nemzeti művelődés minden kérdései iránt! Igaz, hogy első sorban politikus volt, de mily odaadással tanulmányozta a gazdasági kérdést is és milyen szívesen járt MARX-ék iskolájába is, félretéve minden vetélytársi indulatot és egyedül arra gondolva, hogy az ügyet, melyet szolgálni akart, minél tökéletesebben szolgálhassa.

De míg LASSALLE politikus létére egyre mélyebben behatolni iparkodott a társadalom gazdasági életének fölfogásába is, addig MARX megmaradt mindvégig annak a pártos és fél-szeg oekonomistának, akinek már Manifestumában mutatkozott. Oka ennek az, hogy nem volt sem szónoki, sem agitatori tehetsége, és hogy egyáltalán nem volt a tett igazi embere: noha azt a látszatot tudta kelteni, mintha cselekedne valamit. Különben életviszonyai is úgy alakultak, hogy nem vállhatott a tett emberévé. Csak a nagy nyilvánosság küzdőterén, csak milliókra hatva és egy nemzet vállain fölemelkedve válhatik valaki a társadalom gyakorlati reformátorává. Nincsen más közéleti gyakorlati hatalom mint az, melyet egy nemzet adhat kiválasztott fiának. De aki, mint MARX, titkos szövetkezetekben bujkál országról-országra, vajjon micsoda közéleti iskolán mehet az köröszkül? Vajjon támadhat-e annak egyetlen nyílt, világos gondolata az emberi társadalomról? Nem akarok itt a titkos társulatok létjogosultságának vitatásába bocsájtkozni, hiszen beteg társadalmak – s melyik társadalom volna minden betegségtől mentes? – épen gyógyulásuk érdekében szükségszerűséggel hozhatnak létre titkos társulatokat is: mégis azt hiszem, hogy pinczékben könnyebben tenyészhetnének őserdők, semmint, hogy titkos conventiculumok termelhessék az emberi társadalom helyes elméletét, vagy egészséges megújulásának gyakorlati eszközeit.

Valóban, ha áttekintjük MARX életfolyását, akkor világosan áll előttünk, hogy a titkos szövetkezetekre vesztegetett ideje okozta életének elhibázottságát. Igaz, hogy e titkos Bund-okban való vezérlő szereplésének köszönhette azt a nimbust, mely egyéniségét nemcsak a munkások, de még a hatalmasok szemében is övezte, de az elfogulatlan történetbúvár meg fogja állapíthatni, hogy ezek a Bund-ok nemcsak elvonták őt a tudományos munkától, hanem elméletileg teljesen megrontották az emberi társadalomról való fölfogását, gyakorlatilag pedig a leg-hívságosabb érvényesülési küzdelmekbe sodorták. Mert, ha a történelem tárgyilagos világítása mellett kutatjuk ama szövet-ségek történetét, melyeknek MARX részese és szellemi mozgatója lett, akkor kitűnik, hogy e szövetségek, alapjában véve semmit sem műveltek, hanem összes tevékenységük abból állott, hogy bizonyos i 11 u s i ó t keltettek, bizonyos rémlátásokat idéz-

tek föl a zsebeféltő nyárspolgári társadalomban s az ijedős politikai világban. Így pl. az a »*Bund der Kommunisten*«, mely 1848 előtt alkalmat adott MARX-nak Manifestumának megírására, semmi lényeges szerepet nem játszott az 1848-iki forradalmi mozgalmakban. Maga a Manifestum is teljesen észrevétlenül tűnt el az 1848-49-iki évek forradalmi zajában, s akkoriban semmi hatást sem tett volt még a munkásokra. Csak mikor vagy 14 év múlva a reactio időszaka már lejárt volt, s a socialista mozgalom évtizedes tetszhalott állapotából új életre támadt, vagyis az *Internationale* keletkezésének és működésének idején (1862-72), vált a Manifestum a munkások katechismusává. A jámbor munkás ember, aki ebben a Manifestumban olvasta, hogy mi communisták nem tartjuk érdemesnek nézeteinket eltitkolni és nyíltan valljuk, hogy célunk minden eddigi társadalmi rend megdöntése, azt hihette vagy képzelhette, hogy ez a Manifestum volt 1848-ban mintegy csatakiáltása a forradalmi harcra vonuló munkások ezreinek vagy százezreinek. Pedig hát a Manifestum, noha 1848-ban jelent meg, épenséggel semmivel sem járult hozzá a 48-as mozgalmak megindításához vagy kialakulásához. Ep úgy íródhatott volna pl. 1859-ben, mint 1848-ban; vagyis jobban mondva, azt a hatást, melyet későbbben keltett, nem kis részben annak a körülménynek köszönhette volt, hogy 1848-ban jelent meg. Hasonlóan illusio-keltésen alapúit az *Internationale* titkos működésének hatása is. Az a hír terjedt el róla, hogy nagyon gazdag, hogy mérközhetik a Trade-Unions-szal stb. A munkaadók tehát szepegtek, hogy a munkások strike-jaikban az *Internationale* pénztárából kapnak segítséget. Pedig a tagok nem fizették be díjaikat, s az *Internationale* pénztára majdnem mindig üres volt. – MARX-nak nem csekély küzdelmébe került, hogy az évek folyamán vezető befolyásra tehetett szert a titkos nemzetközi szövetségben; ámde vajjon mit ért el azzal a sok nagy ügyeskedéssel, melyet ki kellett fejtenie, hogy a szövetség az ő elméleteit fogadja el hitcikkelyek gyanánt? Azt, hogy az 1860-iki genfi és főképen az 1868-iki brüsseli congressus csakugyan egészen magáévá tette MARX collectivista elméletét, mely szerint a termelés eszközei megszűnjének magántulajdonok lenni és közvagyonot alkossanak. De vajjon ki törődik ma már eme congressusok határozataival?

MARX azzal áltatta magát, hogy ilyen congressus-határozatok valamelyes komoly gyakorlati jelentőséggel bírnak. Pedig mit használna az, ha valamely congressus föltétlen követeléseképen kimondaná, hogy a kör négszögítése fölfedezendő, a perpetuum mobile megszerkesztendő s a retortabeli homunculus haladék nélkül meggyártandó? Ugyanennyi értelme van, – mint látni fogjuk, – MARX collectivismusának és az *Internationale* erre vonatkozó congressusi határozatainak. Szóval, a titkos szövetségekben való buzgó szereplés MARX-Oi egészen megfosztotta gyakorlati érzékétől és azoknak a doctrinarius, utópista játékoknak rabjává tette, melyekkel titkos szövetkezők és congressusok nagyképűsködni vagy szórakozni szeretnek. MARX gyakorlati politikai vezérlőképességének teljes hiánya akkor vált nyilvánvalóvá, mikor a párizsi commune leveretése után (1871) az *Internationale* MARX szorgalmazására manifestumot bocsájtott ki a párizsi communardok dicsőítésére. Eszeveszettebb, kilátástalanabb, szomorúbb pucstól az 1871-iki párizsi commune lázadásánál a XIX. század nem látott, úgy hogy még ENGELS is kénytelen elismerni, hogy az egymással czivódó blanquiisták és proudhonisták közül egyik fél sem tudta, hogy mitévő legyen. De MARX-ban újból föltámadt a proletarius forradalom iránti rajongó hevület oly mértékben, hogy az általa szerkesztett manifestumban solidarisan nyilatkozott a levert communardokkal és vértanúkként ünnepelte a munkásokat, kik 1871-ben, vagyis a francia nemzet legmélyebb lealazottságának pillanatában, nem átalották polgárháborúval súlyosbbitani az amúgy is a tönk szélére jutott nemzet helyzetét. MARX-nak ez a czéltalan lírai demonstratiója közfölháborodást keltett nem csak Franciaországban, de Angliában is. Az angol munkások elpártoltak az *Internationalé*-től, a francia nemzet specialis törvényt hozott ellene (1872). Hozzájárult, hogy MARX már 1848-ban elrontotta dolgát a szláv világgal, úgy hogy az orosz anarchista vezér, BAKUNIN, mély ellenszenvvel viseltetett iránta. Kívülről támadtatva és belülről megostromolva, az *Internationale* elég dicstelenül múlt ki, a nélkül, hogy bármely legcsekélyebb positivus eredmény is fűződnék emlékéhez, ha csak azt nem vesszük positivus eredménynek, hogy MARX-nak jobban sikerült bebizonyítania, mint bárki másnak, hogy a különböző nemzetek munkásvilágát teljesség-

gel lehetetlen valamely nemzetellenes célzattal egy kalap alá foglalni. MARX-nak sikerült ugyan az *Internationale* bukását ellepleznie az által, hogy annak székhelyét New York-ba tette át, úgy hogy a föloszlás későbbben (1876) mondatott ki: de azért ennek a bukásnak következményei az utolsó évtizedekben egyre érezhetőbbé váltak. A műveltebb socialisták körében ugyanis mindenütt föltámadt a nemzeti érzés és öntudat, és általánosan dereng köztük a belátás, hogy az emberi művelődés haladásáért másként, mint valamely nemzeti művelődés alapján, küzdeni nem lehet. Szabad legyen ennek bizonyítására száz más bizonyíték helyett az 1907-iki stuttgarti nemzetközi socialista congressusra hivatkoznom, a hol a fenegyerek HERVÉ-nek az a nyilatkozata, hogy a proletariátusra nézve mindegy, vajjon Franciaország Németországhoz, avagy megfordítva, Németország Franciaországhoz tartozik-e, nem csekély fölháborodást keltett. Ezzel szemben BEBEL kijelenti, hogy HERVÉ fölfogása merő képtelenség, a haza fogalma az történeti tény, és a népek művelődése másként, mint az anyanyelv alapján és a nemzeti földterületen, nem fejlődhetik. VOLLMAR pedig erős meggyőződéssel hangsúlyozza: »Nem igaz, hogy nincsen hazánk. Az emberiség iránti szeretet egy pillanatra sem akadályozhat meg bennünket abban, hogy jó németek legyünk. Épenséggel nem kívánatos, hogy a nemzetek különbségnélküli nemzetkésává olvadjanak össze.« (Deutscher Geschichtskalender für 1907 von K. Wippermann. p. 379-880) Ráadásul VAN DER VELDE azzal zárja be a stuttgarti socialista congressust, hogy nem Hágában gyűlésezik az igazi békeconferentia, mert a világbéke őszinte apostolai csakis a socialisták, akik ott Stuttgartban nemzetközi tanácskozányban gyűltek egybe.

Ne ámitson tehát el senkit, ha a német socialis demokrata párt MARX-ra esküdni látszik. Mikor 1875-ben a gothai congressuson a két egymással hadi lábbon állott német socialista párt: egyrészt MARX hívei, másrészt pedig az 1864 óta árván maradt lassalleánus töredék, az üldöztetések által egybetelve egy párttá alakultak, hihetetlen kedélyességgel boronáltak össze MARX-nak gazdasági, LASSALLE politikai socialismusával, MARX »nemzetközi«, LASSALLE tüzes nemzeti meggyőződéseivel. Ennél vidámabb fusiót a világ még nem látott. MARX

föl volt háborodva, hogy imádott doctrináit egészen újszerű vadházasságban szemlélhette egykori bajtársának vagyis inkább versenytársának. LASSALLE-nak, jelszavaival. Nem gondolta meg, hogy a pártok a híres emberek nevét vagy tanait rendszerint csak czégérül használják. Az 1891-iki erfurti congressus kirosztalta ugyan összekotyvasztott hitvallásából a lassalleánus jelszavakat, hogy marxismusát annál hathatósabban hangsúlyozhassa: ámde, úgy hiszem, hogy mód fölött jámbor léleknek kellene annak lennie, aki a programma gyártás eme chemiai műtéteire valami különös súlyt helyezne. A socialis demokrata pártnak jellemzetes kétlelkűsége ugyanis abban a nevezetes tényben jut kifejezésre, hogy van neki külön elméleti és külön gyakorlati programmája, amit úgyis fejezhetnénk ki, hogy vannak neki javaslatai a túlvilág, valamint a földi élet számára, vagyis jól akarja lakatni ábrándszomjas és gyakorlatiasabb átvágyú híveit egyaránt. A gyakorlatias törekvési pontozatok olyanok, mint pl. a progressivus adó, a normális munkanap, a munkásvédő törvények stb. stb. Az ábrándos lelkek számára pedig elméleti programma tartatik fönn, melynek lényeges tartalmát a collectivismus-nak nevezett marxianus csemege alkotja.

Talán mondanom sem kell, hogy politikai pártnak, aki föladatát komolyan veszi, csakis gyakorlati programmával szabad bírnia, mert politikai pártnak más, mint gyakorlati teendői nem lehetnek. Ha bárhol is azt tapasztaljuk, hogy valamely politikai pártnak két külön programmája van; egy oportunistá jellegű, melyet megvalósítandónak mond, s egy elvi vagy elméleti jellegű, melyet a jövő zenéje gyanánt hirdet, akkor meg lehetünk róla győződve, hogy az ilyen kétlelkű párt semelyik föladatát sem fogja megoldani. Mert elvi jellegű, elméleti fölfogásokat hirdetni az emberi társadalomról, a nemzeti életről, arra csak a tudomány s a bölcsészet van igazán hivatva. Politikai pártok ellenben másra, mint az adott körülmények által követelt gyakorlati föladatok megoldására nem vállalkozhatnak, s ha mégis vállalkoznak, akkor ez valami nagy eltévelyedésről, vagy még inkább valami nagy roszhiszeműségről tesz csalhatatlan tanúbizonyságot.

Ha tehát MARX doctrinal ott szerepelnek a német socialis demokratia elméleti programmájában, akkor ebben a marxis-

musnak nem valamely sikerét, hanem inkább annak eltemetetését keli látnunk. Az olyan tanok, melyeket valamely politikai párt elméletileg besóz, és ismeretlen jövőben való használat végett tartogat, besózva fognak maradni az ítélet napjáig. Valóban nincs is annál kellemetlenebb dolog, mint ha valamely elméleti programma évtizedről-évtizedre besózva marad: mert az emberek kérdezni kezdik, hát meddig maradjon még ebben az állapotban? Es a kérdezők száma nap-nap után növekedik, mert egy elméleti programma, ha még oly ügyesen besózták is, az évtizedek folyamán szagossá válik, mivelhogy új nemzedékek állanak elé új szükségletekkel, új hangulatokkal, sőt néha új gondolatokkal is, a kik a régi »elméleti programmáknak« többé hasznát venni nem tudják. Ebbe az állapotba jutott el éppen napjainkban a marxismus. Ha európaszerte nemcsak a társadalombúvárok, de maguk a socialisták is egyre erősebben hangoztatják, hogy a marxismus »elavult«, akkor ebben csak az a tény jut kifejezésre, hogy a socialis demokratiának egy besózott »elméleti programmája« van, melylyel nem tudja, hogy mit kezdjen.

És ez másképp nem is jöhetett, mert az a gazdasági collectivismus, melyet MARX tanított, valóságos mintája az olyan elméletnek, melyet a gyakorlatba átvinni teljességgel lehetetlen. Hogy ezt kimutathassam, MARX-ot arra a térre kell követnünk, mely az ő tulajdonképeni világa: a gazdaságtani elméletek mezejére.

XIV.

MARX egész gazdaságtani gondolkozásmódja sajátos érték-elméletén alapú, melyet »Das Kapital« című nagy munkájában igen részletesen ad elő. Hogy ezt az értékelméletet a kellő bölcsészeti megvilágításba helyezhessem, mindenek előtt rá kell mutatnom arra, hogy mi az, ami az emberi társadalom gazdasági életében a figyelő és gondolkozó embert a legmélyebben megragadja, mondhatnám a legmélyebb ámulatba ejti? A gazdasági élet ugyanis közös mértékkel mér meg olyan dolgokat, melyek a lehető legkülönbözőbb neműek, úgy, hogy első tekintetre érthetetlennek látszik, hogy miként is lehetett közös mértéket találni ilyen különböző rendű dolgok számára. Olyan dolgokat, melyeket a legvadabb képzelem alig mer egy lélekzet-

ben egymás mellé sorolni, a gazdasági csere-bere úgy tekint, mint ha legszorosabban összetartoznának, sőt teljesen egyenműek volnának, hiszen valamennyiüket ugyanazon egy közös mértékkel, a pénzzel méri. Egy karéj kenyér, egy ló patkolása, egy éjszakai betegápolás, egy színházi este, egy jogi tanács, egy könyvben foglalt olvasmány stb. stb. mind ugyanazon egy csere-bere mérték alá esnek. És megjegyzendő, hogy ha ilyen mérték nem léteznék, vagyis ha nem volna megállapítható, hogy a legkülönműbb szolgáltatások és árucikkek minemű egyenérték szerint cserélődjenek ki, akkor társadalmi életünk lehetlenséggé válnék. Az a solidaritás, melyben mindnyájan élünk, az a nagy élet- és gondolatközösség, melybe mindnyájan belefoglalva vagyunk, gazdaságilag abban a csodálatos tényben jut kifejezésre, hogy a képzelhető legkülönműbb szolgáltatások és használati tárgyak, közös nevezőre hozva, közös mértékegység szerint taksálva, egymás ellenében kicserélhetőkké válnak. A társadalmi létnek egész csodája, gazdaságtani szempontból tekintve, mint a legkülönműbb javaknak egyneművé válása, vagyis a kicserélődésben egyazon mérték alá esése áll előttünk. A mindennapi élet azonban oly teljesen megszokottá tette, a legkülönműbb szolgáltatások és használati tárgyaknak közös mértékkel való mérését a kicserélődésben, hogy érzéketlenek maradunk a csudával szemben, mely ebben a közös nevezőre való hozatalban megnyilvánul. Hogy tehát ezt az érzéketlenséget legyőzzük, czélszerű a következő didaktikai fogáshoz folyamodnunk. Képzeljük egy pillanatra, hogy valaki azzal állana elénk, hogy sikerült olyan gépet szerkesztenie, mely bármely adásvételi viszonylat esetén akármely szolgáltatásra vagy árucikkre vonatkozólag csálhatatlanul és pontosan jelzi az egyenértékűség azt a viszonzyszámát, mely szerint más szolgáltatásokkal vagy árucikkekkel kicserélődniük kell. Ez az »egyetemes gazdasági taxaméter«, folytatná a derék fölfedező, egyszeribe megoldja az úgynevezett »socialis kérdés«-t, mert, bármely csereviszonylatban alkalmazva, szigorúan jelzi a kicserélendő dolgok egyenértékének viszonzyszámát, s ez által lehetlenné teszi, hogy az egyik fél a másikat megkárosítsa. Az emberi társadalomnak az ugyanis a voltaképeni alapbaja, hogy hiányzik az az egyetemes értékmérője, mely, a kicserélendő legkülönműbb szellemi és anyagi javakat közös nevezőre hozván, azok egyenértéki vi-

szonyszámát csalhatatlanul kipattantja. Hogy ember ezentúl embertársát kizsákmányolhassa, az lehetetlenséggé válik, mert íme, meg van az a kis csodagép, az egyetemes gazdasági taxaméter, mely minden értéknek az ő megfelelő ellenértékét automaticamente elénk állítja!

Ez a didaktikai fogás azt a fontos szolgálatot teheti, hogy világosan megmutatja, mire nem szabad semminemű tudományos gazdasági értékelméletben törekednünk. Nem szabad magunkkal elhitetnünk, hogy valamely egyetemes gazdasági taxamétert szerkeszthetünk, vagyis, hogy olyan egyetemes ész-elvet állíthatunk föl, mely minden egyes adás-vételi esetre oly módon alkalmazható, hogy a kicserélendő javak egyenértéki viszonzyszámát levezetni, illetve kiszámítani engedi. Mert aki ily egyetemes ész-elvet találni akar, annak tökéletesen kellene ismernie az egész emberiségnek és benne minden egyes teremtett léleknek végcélját, valamint az egyes emberek által végzett szolgálatoknak s termelt javaknak ama végcélhoz viszonyított jelentőségét. A k r i t i k a i gazdaságtudománynak tehát mindenképp elöl tisztában kell lennie azzal, hogy tökéletes lehetetlenség olyan egyetemes ész-elvet megfogalmazni, melyből minden konkrét cseré esetében deductio útján megállapíthatnák, hogy bármely gazdasági értéknek mi a szigorúan megfelelő ellenértéke. Vagy, hogy szemléletesen fejezzem ki ugyanezt: a kritikai szellemű gazdaságtannak mindennek előtt tudnia kell, hogy »egyetemes gazdasági taxamétert« szerkeszteni ép olyan lehetetlenség, mint homunculust retortában előállítani. Fájdalom azonban, a gazdaságtudománynak éppen legkitűnőbb képviselői olykor szem előtt tévesztették a szóban forgó lehetetlenséget s önkéntelenül valamely egyetemes értékmérő princípium fölfedezésére törekedtek. Még az olyan mintaszerűen józan elmék, mint SMITH és RICARDO is beleesnek ilyen princípium hajszolásába, és a »munka«-ban vélik azt megtalálni, de gyakorlatias elméjük egyensúlyát ennek dacára is meg tudják őrizni; MARX azonban, ki a gazdaságtannak kritikáját akarja nyújtani, minden kritika nélkül veszi át, sőt a végtelenségig fejleszti SMITH és RICARDO tévedését, amennyiben következetesen úgy tünteti föl a »munkát«, mintha az valamely csodaeszköz, valamely mystikus erejű egyetemes gazdasági taxaméter volna, melynek segítségével minden adott esetben pontosan meg lehetne állapítani, hogy a legkülön-

neműbb szolgálatok és használati tárgyak miképen egyműsít-hetők, vagyis miként cserélhetők ki úgy, hogy senki kárt ne szenvedhessen. Szóval, MARX teljesen át van hatva attól a meggyőződéstől, hogy, ő megtalálta az értékmérő csodagépet, mely a socialis kérdést megoldja, s én azt hiszem, hogy ez a körülmény az, mely munkájának («Das Kapital. Kritik der polit-tischen Oekonomie») egészen különálló helyet biztosít a gazda-ságtan történetében.

Már SMITH ÁDÁM nagyhírű főművében »Inquiry into the nature and causes of the wealth of nations «-ban olvashatjuk: »Munka volt az első ár, az eredeti pénz, melyet valami tárgyért fizettek. Nem arany és ezüst által, hanem munka által terem-tették meg eredetileg a világ összes gazdaságát, s értéke arra nézve, akinek birtokában van, s aki más új javakért akarja becserélni, egyenlő azon munkamennyiség értékével, melyet általa megszerezhet«. – »Valamely áru értéke tehát arra nézve, aki azt bírja, de nem maga akarja azt fölhasználni, hanem másért akarja kicserélni, egyenlő azon munka értékével, melyet általa megvenni képes. A munka tehát a j a v a k csereértékének igazi mértéke«.

Lehetetlen ezekben a szavakban egy igen tiszteletre méltó gondolatot föl nem ismerni, mely a »gazdaságtan atyja« előtt lebegett; mégis, úgy hiszem, hogy valami idegen elem vegyült bele ebbe a gondolatba, mely azt elhomályosítja, sőt teljesen félreérthetővé teszi. Föltétlenül egyet érthetünk SMITH-tel abban, hogy társadalmi szempontból más egyebet az emberben nem be-csülhetünk, mint azt a [áradását, áldozatát, alkotását, munkáját, melylyel élet- s gondolatközösségünk fönntartásához és tovább-fejlesztéséhez hozzájárul; ámde ebből korántsem következik, hogy tehát a munka az általános csereértékmérő. Azért, mert valamit igen becsülünk, abból ugyanis még korántsem következik, hogy az egyben a l k a l m a s is arra, hogy értékmérőül szolgáljon. Sőt. ha jól meggondoljuk a dolgot, akkor 1. nem a munka az, amit a gazdálkodásban értékmérőül akarunk használni, hanem megfordítva épen a munka az, amit valamiképen meg kellene mérnünk, vagyis a minék számára valamely értékmérőt föl kellene találnunk; 2. minden dolgok közt a világon épen az emberi munka az, mely határtalan különeműsége folytán a legkevésbé alkalmas arra, hogy mérőeszközül szolgálhasson.

Szóval, egyik vagyunk SMITH-tel abban az erkölcsi érzésben, mely neki mondja, hogy nem az arany és ezüst, hanem a munka az, mely a világ minden gazdagságát létrehozza, de épen-séggel nem tudjuk ebből azt a következtetést vonni, hogy tehát a munka a javak csereérténeke igazi mértéke. Mi úgy hiszszük, hogy SMITH itt teljesen összetéveszti a mérendőt a mértékkel, s hogy ez a logikai tévedése mondhatatlan zavarok kútforrása lett a gazdaságtudományban. Épen azért, mert, a természet adományaitól eltekintve, az emberi munka az egyedüli kútforrása minden javaknak, melyeknek segítségével az emberiség nagy élet- s gondolatközösségét fönntartani és továbbfejleszteni iparkodunk: épen azért semmire sem volna olyan nagy szükségünk, mint hogy minden emberi munkát a maga igazi értéke szerint megbecsülni s ott, a hol ennek szüksége mutatkozik, valósággal meg is mérni tudjuk, Tehát az emberi munka épen-séggel nem mint mérőeszköz, hanem ellenkezőleg mint a megbecsülendő, illetve megméréendő valami szerepel az emberi társadalomban, illetve emberi gazdálkodásban. Akik tehát SMITH S RICARDO nyomán indulva, a munkát értékmérőnek akarják tekinteni, azok fölcserélik a mérendőt a mértékkel, az ismeretlent az ismeretessel, a problémát a megoldással. A gazdálkodásban épen a munka az, aminek az értéke előttünk egyelőre ismeretlen, s a minnek számára érték-mérő-egységet keresünk. Nem képzelhető annál nagyobb zavar, mint ha az emberek épen azt, ami problematikus, egyszerre csak a probléma megoldásának akarják tekinteni. - Megjegyzem különben, hogy a philosophia története akárhány példát nyújt arra, hogy jeles gondolkozók is a dolgok végzetetlen bonyodalmában az ismeretlent az ismeretessel, a mérendőt az ő mértékével fölcserélni kezdik.

De ha valaki mégis ragaszkodnék – majdnem azt mondanám – ahhoz a rögeszméjéhez, hogy a javak csereérténeke más mérőeszköze, mint ama javak előállításához szükséges emberi munka, nem képzelhető: azzal szemben megint azt vitatom, hogy minden dolgok közt a világon épen az emberi munka a legalkalmatlanabb arra, hogy bárminemű tekintetben is mérőeszközül szolgálhasson, minél fogva nem is használják sehol sem a csereérték mérésének, sem akármilyen más mérésnek egységéül vagy eszközéül.

Maga SMITH ÁDÁM mondja: »De bár a munka minden tárgy csereértékének valódi mértéke is, közönségesen nem ezzel mérik a tárgyak értékét. Gyakran nehéz két különmemű munkamennyiség értékének arányát megállapítani, mert a rájuk fordított idő nem lehet mindig mérvadó, a rájuk fordított testi és szellemi munka különféle fokait szintén tekintetbe kell venni.« (p. 38.) Vagyis látni, hogy maga SMITH is érzi, hogy mily nehézségek tornyosulnak az emberi munkának csereérték-mérőül való használata elé. Maga rámutat arra, hogy az emberi munka, még ha egynemű is, számtalan minőségbeli fokozatok által különbözhetik, amely minőségi fokozatokról mindenki tudja, hogy számszerűen nem hasonlíthatók össze egymással. Olyan skálát szerkeszteni, mely valamely ipárhoz tartozó munkának minőségi fokozatát számszerűen jelezze, teljességgel megoldhatatlan föladat. Hát még, ha különmemű iparágakról van szó, és számszerűen kellene jelölni, hogy mily minőségű lakatos munka áll ugyanazon a fokon, mint egy bizonyos minőségű szabómunka: ki hinné, hogy ily külön n é m ű munkafajták közös számszerű skálára hozhatók? Es ez a lehetetlenség annál jobban szembe ötlük, minél több értelmi művelet, szigorúbb figyelem, fejlettebb ízlés és ennél fogva minél több előtanulmány, gyakorlottság, eredeti tehetség kívántatik valamely munka elvégzéséhez, szóval minél lelkesebb a munka és így minél inkább magán viseli a munkás egyéniségének bélyegét. Ha az ember ezt meggondolja, egyszeriben látja, hogy a munkákra nézve skálát fölállítani, ugyanannyit jelent, mint az emberek számára skálát szerkeszteni. Es a miként lehetetlen számszerű mérték alá fogni az emberi egyéniségeket, ép oly kevéssé lehet számszerű skálát megállapítani műveik számára. Szóval, az emberi jellegű munka határtalan különmeműségénél és határtalan minőségi fokozatainál fogva semmi körülmények között sem használható mértékegységűi vagy mérőeszközül.

SMITH ezt érezte ugyan, de sietett érzését elhallgattatni. Es miért? Azért, mert azt hitette el magával, hogy neki minden áron közös mértéket kell találnia minden emberi javak számára, és hogy az emberi munkát dicsőíti meg azzal, ha a javak csereértékmérőjének nevezi ki. Pedig kértem, hogy miféle dicsőség rejlik egy méterrúdra nézve abban, hogy vele hosszúságot, vagy egy kilogrammos vasdarabra nézve, hogy vele súlyt

mérünk? Ép így semmi dicsóítása az emberi munkának nem foglaltatik abban, ha a csereértékek mérőeszközéül akarjuk használni; sőt ellenkezőleg, az emberi munkát teljesen meg kellene fosztanunk emberi jellegétől és valami merően gépies dologgá kellene átalakítanunk, szóval a becstelenség bélyegét kellene reá nyomnunk, hogy azt mérőeszközéül használhassuk. Továbbá kérdem: ki kötelez bennünket arra, hogy minden áron elvi közös mértéket kelljen föl találnunk minden javak mérésére? Ki kötelezhet bennünket arra, hogy aféle csodagépet szerkeszszünk, melyet főntebb egyetemes gazdasági taxaméternek nevezünk; holott eleve tudjuk, hogy emberi elme ilyet nem szerkeszthet!

De nem elég belátnunk, hogy nagy tévedés rejlik abban, ha valaki az emberi jellegű munkát alkalmas csereértékmérőnek tartja; hanem föl kell tárnunk mindazokat a lélektani mozzanatokat is, melyek az emberi elmét ilyen tévedésre csábíthatják. Hogy a javak, melyek a gazdasági életben egymással kicserélődnek, mily nagyon különeműek, azt mindenki látja; hogy pl. egy óra és egy esernyő épen ezen különeműségüknel fogva össze nem adhatók, azt már a négyéves gyermek is megértheti: de hogy az emberi munkák ép olyan különeműek, mint a javak, amelyek belőlük származnak, az jóval kevésbbé szembe szökő, elannyira, hogy az a tévhit támadhat, mintha a munka volna minden javaknak egynemű közös eleme és ennél fogva legalkalmasabb közös mértéke. Ez a tévedés onnan ered, hogy az a folyamat, melyet emberi jellegű munkának nevezünk, nem olyan kézzel fogható valami, mint az a használati tárgy, melyet a munkával elő állítunk. De főntebb már kifejtettem, hogy nemcsak a különemű munkáknak, hanem az egyneműeknek különböző minőségi fokozataira nézve is lehetetlen valamely közös számszerű skálát megállapítani, úgy hogy csak a nagyon kezdetleges elme hitetheti el magával, hogy a különemű munkákat könnyebb közös mértékre hozni, mint a különemű használati tárgyakat, melyek belőlük erednek. Főképen egy határozott körülmény az, mely itt még a gondosabb elméket is könnyen megtéveszti: t. i. az a körülmény, hogy mindenféle emberi munkát, bármely munkaághoz is tartozik és bármilyen minőségi fokozata is legyen, mégis ezzel az egy szóval jelöljük, hogy: munka. Ámde mert egy általános fogalom

alá foglalhatjuk az összes különemű és különböző minőségű emberi munkákat, s ennél fogva egyazon szóval jelöljük őket, ez még korántsem jelentheti azt, hogy közös mértéket találtunk rájuk nézve. A kertész, a cserzővarga és az építőmester munkájának különböző minőségi fokai legkevesbé sem válnak számszerűen összemérhetőkké az által, hogy valamennyiük termelő tevékenységét az »emberi munka« fogalma alá sorakoztatjuk. Ezt a tételt nagyon szigorúan kell szemügyre vennünk, mert ennek igazságától függ, vajjon megdől-e a MARX értékelmélete, vagy nem.

Ha ugyanis a legkülöneműbb foglalkozáshoz tartozó emberek (mint pl. szántóvető, rézműves, szatócs, tanító, mérnök stb.) munkája számszerűen összemérhetővé válnék azáltal, hogy valamennyit egy általános fogalom s egy általános nevezet alatt, t. i. a munka fogalma és nevezete alatt, foglaltuk össze: akkor a MARX értékelmélete ellen lényeges kifogást nem lehetne tenni. Ha ellenben az egy fogalom és egy nevezet alá foglalása a különemű emberi munkáknak még nem teszi őket számszerűen összemérhetőkké, akkor a MARX értékelmélete, mint azt mindjárt látni fogjuk, tarthatatlanná válik.

MARX ugyanis teljesen megértette azt, hogy az emberi munka ép olyan mérhetetlenül soknemű, a milyen sokneműek a használati tárgyak, illetve árucikkek, melyek belőle származnak. Belátta azt, hogy az emberi munka ezen sokneműségénél fogva teljesen alkalmatlan arra, hogy értékmérővé váljék: hiszen ha a munka maga határtalanul soknemű, hogyan válhatnék az ép oly soknemű árucikkek egyneműsítőjévé, vágyik csereértékük közös mértékévé? Mondom, MARX maga ezt a problémát egész világosan látta, sőt világosan meg is fogalmazta. Ő maga mondja: »In der Gesamtheit der verschiedenartigen Gebrauchswerte oder Waarenkörper erscheint eine Gesamtheit ebenso mannigfaltiger, nach Gattung, Art, Familie, Unterart, Varietät verschiedner nützlicher Arbeiten - eine gesellschaftliche Theilung der Arbeit.« (Das Kapital I. p. 8.) Aminek értelme az, hogy a hány félesége van az árucikkeknek: a bennök jelentkező emberi munkának annyi családja, neme, faja, alfaja és változata áll előttünk. Szóval, MARX egy csöppet sem áltatja magát az emberi jellegű munka sokneműsége iránt, és teljesen tisztában van azzal, hogy ez a

sokneműség milyen akadálya a munka értékmérőül való használatának: mégis, mert el van határozva, hogy a munkát teszi meg értékmérőnek, egy speculativus fondorlattal túteszi magát az emberi munkának ép az imént hangsúlyozott sokneműségén. Hogy miféle fondorlat ez, azt a figyelmes olvasó bizonyára már kitalálta. MARX ugyanis el akarja velünk hitetni, hogy az emberi munka sokfélesége egymással egyszeribe összemérhetővé vált az által, hogy mindnyáját közös fogalom és közös elnevezés (az általános munkafogalom) alá hoztuk.

Azt mondja, hogy el kell tekintenünk valamely munka mineműségétől, úgy hogy ne lássunk benne egyebet, mint általános vagy elvont emberi munkát. El kell tekintenünk attól, hogy valamely munka takács- vagy szabómunka, és akkor eljutunk az általános, vagy elvont embermunka fogalmához, melynek többé milyensége nincs, úgy hogy egyforma emberi munkává lesz, melynek csakis mennyisége van. A milyenséggel bíró vagyis a concretus hasznosságú munka, milyen pl. a takácsmunka vagy szabómunka, hozza létre a concretus használati cikkeket vagy használati értékeket: de ha eltekintünk ezen munkák specificus hasznos mineműségétől, úgy hogy csak az általános, az elvont emberi munkát látjuk benne, mely mindenütt egyforma, mert általános emberi, akkor megtaláltuk azt a mennyileges jellegű munkát, mely egyenérték szerint kicserélődhetik, vagyis mely az árú csereértékének felel meg. Szóval a concretus, a minősített munka, mely egy kabátban lappang, teszi azt hasznos tárgygyá (használati értéké); de az általános, az elvont emberi munka, melynek már csak mennyisége van, teszi a kabátot csereértékké. MARX lapokon át görgeti tovább ezt a gondolatot és külön cikket is szán neki könyvében: »DoppelCharakter der in den Waaren dargestellten Arbeit« czimen (p. 7-13), oly módon, hogy egyre komorabb mysticus fény kezdi övezni a kétféle szempontból tekintett munkát, mely az árucikkékben lappang. Pedig a dolog nagyon egyszerű: hiszen minden értelmesebb tanuló gyerek is tud különbséget tenni a különmű, minősített emberi munkák közt (mint pl. a szabómunka), és az emberi munka általános vagy elvont fogalma között, mely az összes minősített munkákat magába öleli. De MARX ama fejtegetései azért válnak oly ködösekké, mert a szerző abba, az önáltatásba esik, hogy

eltekintvén az emberi munkák különböző minőségétől, azok ez által számszerűen összehasonlíthatókká, összemérhetőkké is váltak. Az elemi logikai tévedést, mely ebben rejlik, a következő módon teszszük szemlélhetővé:

Mondottuk, hogy a munkák ép oly változatosak, mint az árucikkek, melyek belőlük származnak. De, ha ez így van, akkor az árucikkek különleméségétől ép úgy eltekinthetünk, mint a hogy MARX a munkák különleméségétől eltekintett. Vagyis, ha MARX az emberi munka kettős jelleméről («Doppelcharakter») beszél, mi most ennek megfelelően az árucikkéknek kettős jelleméről fogunk szólhatni. Az árucikkeket tekinthetjük abból a szempontból, hogy határozott minőségű használati tárgyak, pl. a kabátot, hogy kabát, a zsebórá, hogy zsebóra; de ha eltekintünk ettől a határozott minőségüktől és csak azt veszszük szemügyre, hogy vehető és eladható tárgyak, akkor az általános avagy elvont árucikk-fogalom alá foglaltuk őket. Ámde kérdem, ha a kabátnál eltekintek attól, hogy kabát és a zsebóránál attól, hogy zsebóra, és csak azt tartom szem előtt, hogy mindaketten általános vagy elvont értelemben vett arucikkek, azért megtaláltam-e már annak módját, hogy miként váljanak összemérhető csereértékekké? Tudom-e, hogy hányszor többet vagy kevesebbet ér az óra, mint a kabát? – Vagy egy egészen más körből vett példa: Ha eltekintek a piros, narancs, sárga, zöld stb. színek minőségétől és valamennyiüket »a szín« általános vagy elvont fogalma alá foglaltam: akkor ez által összemérhetővé tettem-e e színeket, s tudhatom-e hány billió rezgés felel meg a piros, hány a narancs, sárga stb. színnek? – Vagy egész általánoságban: ha eltekintek minden természeti jelenség minőségétől, és valamennyiüket »a jelenség« általános vagy elvont fogalma alá foglalom, akkor összemérhetővé tettem-e már az összes természeti jelenségeket egymással, s tudhatom-e pl, hogy 1 caloria egyenértékű 424 méterkilogramm mechanikai munkával?

Íme, itt látjuk typosus példáját a rász értelemben vett speculativus vagy scholastikus német tudósnak és gondolkozónak. Azt hiszi, hogy csak abstrahálnia kell a szobafestő-munka és a kőfaragó-munka minőségbeli különbségétől, hogy ez által meg is legyen állapítható, hogy melyik szobafestő-munka áll számszerint a skálának ugyanazon fokán, mint egy adott kő-

faragó-munka. Az ilyen speculativus német bűvár azt is bátran képzelhetné, hogy csak abstrahálnia kell testének fajsúlyától, hogy röpiülni tudjon. En legkevésbbé sem akarom kicsinyleni az abstractio-képességet, hiszen ez ad szárnyakat az emberi elmének; de épen ezért kár ezt a fölséges erőt nevetségessé tenni az által, hogy olyan földadatokat akarunk vele megoldatni, melyek nem folynak természetéből. Semmi kétség, hogy két különemű dolog összemérhetővé tételénél okvetlenül el kell tekinteni milyenségbeli különbségüktől, mert e nélkül az összeméréshez, mint földadathoz, sem juthatunk el. De a milyenségtől való abstractio csak előzetes föltétele annak, hogy magunk elő tűzhessük az összemérés földadatát, s még legkevésbé sem tartalmazza magában e földadat megoldását. Ha tehát eltekintünk a különböző foglalkozási körökhöz tartozó munka különeműségétől, akkor ezen elvonatkozásunk csak annak a vágnak jelentőségével bír: vajha sikerülne most már a különemű munkák összemérésére szolgáló módszert is fölfedeznünk! MARX azonban ezt a jámbor vágyat mindjárt teljesülésnek tekintí. Itt ismerhetjük meg az utópista észet, aki azt hiszi, hogy neki csak valamire vágyódnia kell, hogy az ölébe hulljon. Ha az ilyen utópista elme az elméleti tudomány körében marad meg, akkor itt termelhet óriási mennyiségű elmeködöt, mely csak némely rokonhajlamú elmének látását sötétítí el örökre. De ha az ilyen utópista elme a nép közé szabadul akkor millióknak prófétája lesz, akik mind esküsznek lengő szakállára és sűrű elmeködére: lengő szakállára, mert azt látják, sűrű elmeködére pedig, mert azt nem látják.

Azt hiszem, tisztában vagyunk azzal, hogy, a különemű munkák milyenségétől eltekintvén, azokat összemérhetőkké még nem tettük, számukra mérő-léptéket még nem szerkesztettünk. MARX azonban, mint mondom, meg van győződve, hogy ezt megtalálta. Arait nem gyakran tesz: egyenesen eldicsekszik vele, hogy ő az, aki az áruban lappangó emberi munka kettős jellemét kimutatta. »Diese zwieschlächtige Natur der in der Waare enthaltenen Arbeit ist zuerst von mir kritisch nachgewiesen worden. Da dieser Punkt der Springpunkt ist, um den sich das Verständnis der politischen Oekonomie dreht, soll er hier näher beleuchtet werden.« (p. 8). Vagyis látni, hogy mily nagy súlyt helyez MARX arra a fölfedezésére, hogy beszélhetünk

bizonyos határozott minőségű emberi munkáról (pl. a szabó-
in unkaról), de el is tekinthetünk e határozott minőségektől
és akkor beszélhetünk általános vagy elvont értelemben
vett emberi munkáról. Szinte kaczagató, hogy valaki
erre a »fölfedezésére« oly nagy súlyt helyezzen és egyenesen
ettől tegye függővé az egész nemzetgazdaságtan megértését.
De aki ismeri MARX gondolkozásmódját, az nagyon érti, hogy
ő másként nem nyilatkozhatott. Ő ugyanis meg van győződve,
hogy a föntebbi fölfedezés által összemérhetővé tett minden
emberi munkát, és ez által biztosította a munkának egyete-
mes értékmérőül való használatát. Szóval ő fölfedezte az egye-
temes gazdasági taxamétert, azt a kis csodagépet, mely minden
kicszerelendőknél érték viszonyszámát csalhatatlanul jelzi, s így
minden cserebeli csalárdaszt menten leleplez. De hol van ez
csodagép, kérde az olvasó? Mindjárt bemutatom, úgy, ahogy
az MARX műhelyéből kikerült.

Előbb azonban még egy másik fogalmi csempészetet kell
föltárnom, mely MARX értékelméletében döntő szerepet játszik.
Láttuk, hogy ő minden minősített emberi munkát ettől a mi-
nősültségétől megfosztva képzeli, s ez által »egyenlő emberi
munkára, elvont emberi munkára« vezet vissza, (»es ver-
schwinden also auch die verschiedenen konkreten Formen die-
ser Arbeiten, sie unterscheiden sich nicht länger, sondern sind
allzusammt reducirt auf gleiche menschliche Arbeit, abstrakt
menschliche Arbeit.«). Hogy ezt a minden árucikkben foglalt
egyenlő vagy elvont emberi munkát szemléltetőbbé tegye, azt
a saját szerű kifejezést is használja, hogy a minősült munkák
minősültségének elhagyása által nem marad belőlük egyé-
b hátra, mint egy »kísérteties valami«, mint »puszta kocso-
nyája a különbségnélküli emberi munkának.« (»Es ist nichts
von ihnen übrig geblieben, als dieselbe gespenstige Gegen-
ständlichkeit, eine blosse Gallerte unterschiedsloser mensch-
licher Arbeit« . . .). Ez az általános egyforma munkakocsonya,
mely minden árucikkben, mint annak értékállománya, bennfog-
laltatok, valóban nagyon jól szemlélteti MARX-nak azt a törek-
vését, hogy a munkát minden foglalkozásbeli minősültségétől
megfoszssa és ez által egyneművé és mérhetővé tegye. És ha
ez az általános egyforma munkakocsonya nem csak képletes
értelemben, hanem a szó szoros értelmében vett kocsonya-

féleség volna, akkor a munkamérés problémája meg volna oldva, amennyiben ennek a kocsonyának megmérésére volna visszavezetve. Attól függ tehát minden, hogy lehetséges-e egy képletes kocsonyát valóságos kocsonyává átváltoztatni. Az olyan bűvészeknek, mint MARX, ez természetesen vajmi könnyen sikerül; még pedig a következő módon:

Az által, hogy eltekintünk valamely munka hasznos concretus minőségétől, nem maradt meg belőle egyéb, mint egyenlő, elvont emberi munka. MARX most már csak az »emberi« szót a »physiologiai« szóval helyettesíti és ez által eléri, hogy a képletes értelemben vett kocsonya menten valóságos kocsonyává lesz. De ha ezt a fogalom-csempészetet el akarta követni, akkor kár volt oly nagy speculativus kerülő utat tennie. Mire való a minősített emberi munkát előbb elvont emberi munkává változtatni, ha utóbb ezt az elvont emberi munkát épen emberi jellegétől kell megfosztani és physiologiai munkára visszavezetni. Milyen egyszerű dolog lett volna kijelenteni, hogy, ha minden emberi munkát összemérhetővé akarunk tenni, akkor értékképző elemnek benne csakis a physiologiai munkát tekinthetjük, melynek mértéke a méterkilogramm. A földműves, az iparos, a kereskedő, a művész, a tudós stb. munkája, mihelyt csereértékükről van szó, menten a méterkilogramm mértéke alá esnek. »Alle Arbeit ist einerseits Verausgabung menschlicher Arbeitskraft im physiologischen Sinn und in dieser Eigenschaft gleicher menschlicher oder abstrakt menschlicher Arbeit bildet sie den Waarenwerth. Alle Arbeit ist andrerseits Verausgabung menschlicher Arbeitskraft in besondrer zweckbestimmter Form und in dieser Eigenschaft konkreter nützlicher Arbeit producirt sie Gebrauchswerte.« (p. 13).

Ebből az idézetből, mely MARX értékelméletének lényegét magában foglalja, látni, hogy általános vagy elvont emberi munkán ő valósággal physiologiai munkát ért, A fogalom-csempészet által azonban többet ért el, mint amennyit talán maga elérni óhajtott. Mert most már nem csak a legkülönbözőbb emberi foglalkozási ágak, hanem az ember és a házi állatok, a ló és szarvasmarha munkája mind összemérhetőkké váltak. Sőt mert a »physiologiai« munkát voltaképpen mechanikai munkával mérjük, hát az ember munkája nemcsak a házi állatével, de a gépével is egy mérték alá kerül. A mulatságos ebben

a gyönyörű elméletben csak az, hogy socialista vezér és nem valamely rabszolgakereskedő eszelte ki. Másrészt azonban MARX íveket tölt meg abbeli jajongásaival, hogy a capitalista társadalom miként teszi rabszolgává a bérmunkást, miként súlyesztí a teherhordó állat színvonalára. Ő maga pedig olyan elméletet csinál, mely minden embert egyformán igavonó barommá alacsonyít, amennyiben munkájában mást nem ismer el érték gyanánt, mint amit a szarvasmarha is termelni tud. El kell tehát ismernünk, hogy MARX értékelmélete valóban legszélsőbb kifejezése a francia forradalom egyenlőségi elvének. Egneművé tesz minden emberi munkát minden állati és minden gépi munkával: közös mértékre hozza őket az által, hogy nem ismer el bennök más csereértéket, alkotó elemet, mint a physiologiai, illetve gépies munkát.

De mint minden olyan gondolkodó, aki valamely képtelenségbe belelovalta magát, MARX is egy ponton megijed a saját gondolatától. Kissé nyugtalanítja, hogy mindenféle szellemi munka egy sorba kerüljön akármilyen teherhordó állat vagy gép munkájával. Meglehet, hogy eszébe jut az a nagy és szívós munka, melyet hosszú évek során át saját értékelméletének kidolgozására fordított, s mely által ő az egész meglévő társadalmat megdönthetni s egyben egy új társadalmi rend alaprajzát elkészíteni vélte. Megengedi tehát, hogy egyszerű és összetett munkát különböztessünk meg, és hogy az összetettebb munkát az egyszerű munka valamely többszöröse nek tekinthessük. »Komplicirtere Arbeit gilt nur als potenz i r t e oder vielmehr m u l l i p l i c i r t e einfache Arbeit, so dass ein kleineres Quantum komplicirter Arbeit gleich einem gröseren Quantum einfacher Arbeit.« (p. 11). MARX nem veszi észre, hogy ezzel az eredménnyel megint halomra döntötte a munka megmérhetőségét. Mert olyan skálát szerkeszteni nem lehet, mely számszerűen megmutassa, hogy valamely emberi munka az egyszerűség, vagy összetettség milyen fokán áll. így tehát végül is kiderül, hogy MARX elmélete szerint is az emberi munka nem válik mérhetővé. Az egyszerű és az összetett munkák neve alatt voltaképen a különféle foglalkozási ágak minősített munkájához térünk vissza; s így fölösleges volt az elvont emberi munka fogalmát kieszelni és még fölöslegesebb az emberi, állati és gépi munkát csereérték tekintetében egy színvonalba hozni.

Csak pusztán fictio az, ha MARX azt mondja, hogy valamely használati tárgy értékét a készítésére szolgáló átlagos munkaidővel (»gesellschaftlich nothwendige Arbeitszeit«) mérjük; hiszen főntebb meggyőződünk, hogy az emberi munka, amíg emberi jellegű, összemérhetetlen marad. MARX elmélete szerint az időmérő készülék, vagyis az óra volna az a kis csodagép, az az egyetemes gazdasági taxaméter, mely az emberi munkát mérhetővé tenné és így minden árú igazi csereértékét megmutatná. »Als Werthe sind alle Waaren nur festgeronnene Arbeitszeit«, (p. 6.) Aminek az értelme az, hogy minden aruban annyi a csereérték, vagy röviden érték, a mennyi benne az úgyszólván megkocsonyásodott munkaidő. Már ez a képletes beszéd is mutatja, hogy MARX a munkát csak képletes értelemben méri meg. Ámde képletes összeméréseknek a költészetben lehet ugyan helyök, de a gazdaságtanban soha sem, mert itt az értékviszonyokat számszerűen kell kifejezni. Hogy miféle számszerű viszonyban áll egy órai átlagos szedőmunka egy órai átlagos favágó munkával, azt halandó ember, (ha csak önkényes hozzávetés szerint nem akar eljárni), elvi alapon, elvi eljárással ki nem fejezheti. Szóval, a különmemű munkákhoz tartozó, egyenlő időtartamokban végzett »átlagos« ügyességű munkamennyiségek összemérhetetlenek maradnak ép úgy, mint a hogy összemérhetetlenek az egyazon munkakörbe tartozó különböző ügyességi fokozatok. Valóban csak vígjátékszerző juthatna arra a gondolatra, hogy az órát tegye meg egyetemes gazdasági értékmérőnek, vagyis olyan csodagépnek, melylyel a »socialis kérdés«-t meg lehet oldani.

A mondottakból talán eléggé kiviláglik, hogy az emberi jellegű munka, határtalan különmeműségénél és összemérhetetlenségénél fogva, soha mérőeszközzé nem válhatik, s ha valaki mégis azzá akarja megtenni, akkor kénytelen lesz azt emberi jellegétől megfosztani, mint azt MARX példája mutatja. Igenis, ha házi állataink alkotnának társadalmat és művelnék a gazdasági tudományt, akkor ők megtehetnék a physiologiai munkát általános értékmérőnek, a mint hogy az ő socialis kérdésüket egy kis óramű segítségével teljesen meg lehet oldani. MARX értékelmélete az ő számukra van kieszelve; és, ha jól meggondolom, akkor az a collectivismus is, melyről MARX álmodozik, a házi állatok világában már ember-emlékezet óta teljesen meg van honosítva.

A kritikai gazdaságtannak óvakodnia kell attól az utópista gondolattól, vagyis agyrémtől, mintha valamely általános elvet (princípiumot, mint pl. az emberi munkát) lehetne megállapítani, melyből számszerűen folyhatna a legkülönműbb szolgáltatások és árucikkek értékviszonya. Az árucikkek és szolgáltatások mögött ugyanis ott állanak az emberek maguk, és aki amazok számára keres elvi taxamétert, voltaképpen az emberi egyéniségek számára akar általános érvényességű mechanikai érték-mérőt megszerkeszteni. Értékmérő elveket az ember és tevékenysége számára a vallás és a bölcsészet tanításaiban találunk ugyan, de ezek az elvek nem olyanok, melyek számviszonyokban fejeznék ki a szolgáltatások és árucikkek értékeit; pedig a gazdasági életnek ilyen számszerű értékelésre van szüksége. Aki tehát ezt a számszerű értékelést valamely egyetemes érvényességű értékelő elvből akarja deducálni, az a gazdaságtanból vallást akar csinálni. A XIX. századnak ép az volt egyik nagy társadalmi betegsége, hogy a gazdaságtant vallássá, illetve a vallást gazdaságtanná akarta megtenni, mint ezt MARX érték-elmélete mutatja. E betegség ellen úgy küzdünk, ha megérttetjük a gondolkozókkal, hogy a gazdálkodás nem meríthet önmagából értékmérő egyetemes elvet. A gazdálkodást csak a társadalom többi életműködéseivel: a vallásos, tudományos, művészi, politikai, jogi, technikai stb: életműködésekkel kapcsolatban lehet vizsgálat tárgyává tenni; máskülönben abba a panoekonomista betegségbe esünk, mely minden életműködést a gazdálkodásban en y észtet el.

XV.

Midőn MARX az emberi jellegű munka mérésének végtelen problémájába bocsájtkozik, nem is látszik sejteni, hogy miféle fába vágta fejszóját, mert azt hiszi, hogy egy-két kopott scholastikus fondorkodással, illetve fogalomcsempészettel, az ügyet játszva elintézheti. Pedig, ha számot adunk arról, hogy minden tudományos vizsgálódásunk mire irányú, azt kell mondanunk, hogy csak két tárgya van: kutatjuk Isten műveit a természetben s az ember munkáját a társadalomnak nevezett nagy életközösségben, illetve kutatjuk a kettőnek válhatatlan kapcsolatát. A mi az ember munkáját illeti, azt soha mérhetővé nem fogjuk tenni, mert az, míg csak emberi jellegét meg-

őrizni tudja, mindig lelkes munka marad; a lelkes munkát pedig mérni nem lehet. Ezt a lelkes munkát ugyan manapság nem csak a bölcsészeti elemzés, hanem a kísérleti kutatás eszközeivel is vizsgáljuk, de ép ez a kísérleti kutatás győz meg bennünket véglegesen arról, hogy azt, ami munkánkban valóban lelki mozzanat, azt mérésnek alávetni nem lehet. FECHNER és WUNDT iskolájának kísérleti vizsgálódásai ugyan a hozzá nem értőkben azt a látszatot kelthetik, mintha a lelki élethez magához mérésel is hozzá lehetne férközni; de hogy ez mennyire csak illusio, azt »Naturphilosophische Vorlesungen« című könyvemben részletesen megvilágítottam. Különben a materialista gondolkozású álmodókat, kik a lelki életet idegfolyamatokra vélik visszavezethetni, figyelmeztetni kell arra, hogy, amit idegfolyamatoknak vagy idegáramoknak neveznek, s amit APÁTHY szerint helyesebben ideghullámoknak mondhatunk, tulajdonképeni mivoltjuk szerint ma még annyira ismeretlenek, hogy az általuk végzett chemiai és másnemű munka mérésére, legalább ez idő szerint, még csak gondolni sem lehet. Nem akarok itt biológiai és lélektani fejtegetésekbe bocsájtkozni, hanem inkább sociologiai úton akarom bizonyítani, hogy az emberi jellegű munka soha nem fog mérhetővé válni. Ahhoz ugyanis, hogy az emberi jellegű munkát megmérjük, két sociologiai követelménynek kellene teljesíthetőnek lenni: 1. Az egyik ember egyéni munkájának szigorúan elszigetelhetőnek kellene lennie a másiktól; 2. Ha két vagy több ember közös czállal együttesen dolgozik: eme szervezett munkájuk eredményének egyenlőnek kellene lennie a benne szereplő egyes munka-componentsek számtani vagyis mechanikai összegével. Már pedig a dolog úgy áll, hogy sem az egyesek munkáját valósággal elszigetelni, vagyis ROBINSON-ok munkáját vizsgálatnak alávetni képesek nem vagyunk, sem pedig nem áll az, hogy két vagy több ember szervezett munkájának eredménye egyenlő lehetne az egyes munkacomponentsek összegével. A két szorosan összetartozó tételt jól szemügyre kell vennünk, ha egyszer s mindenkorra meg akarunk szabadulni azoktól az utópiáktól, melyekkel a gombamódra termő világboldogító urak az emberiség agyát a XVIII. és XIX. században megmételtyezték.

Ha saját életmunkánkat, bármely foglalkozási ághoz is tartozunk, figyelemmel vizsgáljuk, akkor lehetetlen észre nem vennünk, hogy minden munkálatunkba úgy belé folyik a másoké, hogy, bárha ezt vagy azt az elvégzett dolgot a m a g u n k é n a k valljuk és hirdetjük, mégis egészen elkülöníteni benne a magunkét attól, ami mások munkájából – észrevétlenül vagy észrevéve – beléfolyt, képesek nem vagyunk. Bele vagyunk iktatva egy nagy életközösség óriás munkafolyamatába és, bárha beszélünk a saját munkánkról, melyet elvégeztünk, mégis nem tudjuk megállapítani, hogy munkánk mennyiben vált mások munkájának alkotó elemévé és, fordítva, mások munkája mennyiben alkotó eleme a miénknek. És megjegyzem, hogy épen a legönállóbb, legeredetibb, legkiválóbb munkások érzik ezt legjobban. Épen ezek vannak legmélyebben áthatva minden e g y é n i munkának szükségszerűen s o c i a l i s jellegétől.

Ennek az elvnek mérhetetlen jelentőségét csak az ismeret-
tan tárhatja föl előttünk. Az ismeret-
tan ugyanis megmutatja, hogy az, amit az egyéni ember legsajátabb tulajdonának szoktak tekinteni: az ő egyéni értelme, egyéni esze, menten megszűn-
nék értelem vagy ész jellegével bírni, ha nem volna socialis jellegű értelem vagy ész. Az ismeret-
tan bizonyítja, hogy a legegyszerűbb érzéki tény nem tudnók constataálni, ha ebben a constataálásban nem lappangana az a tudat, hogy azt a tényt rajtunk kívül más valaki is constataálhatja. Az ismeret-
tan bizonyítja, hogy, mikor valami tényt egészen magánosan vélünk tapasztalhatni, észrevétlenül társul fogadtunk más képzeletbeli társmegfigyelőket, kik azt, amit tapasztaltunk, velünk együtt' tapasztalják: mert, ha ezt nem tesszük vala, saját megfigyelésünk (emberi értelemben vett megfigyelésünk) sem jöhetett volna létre. Az ismeret-
tan bizonyítja, hogy, mikor valamely ítéletünket igaznak tekintjük, ezen ítéletünkbe észrevétlenül minden emberi elmét társelméül fogadtuk be, mert ha azt nem tesszük vala, saját ítéletünk sem jöhetett volna létre. Szóval, minden megfigyelés, minden ítélet, minden értelmi művelet, bárha egyén végezi azt egyéni lelkének hozzáférhetetlen magányában, mégis lényegesen socialis jellegű művelet, vagyis semmi körülmények között nem jöhetett volna létre, ha elménk rejtett magányában minden más elmét önkéntelenül is társul nem fogadtuk volna. Egyéni elmének lenni annyit tesz, mint önkéntelenül más egyéni

elméket a saját működésének társaivá, tanúivá tenni. Vagyis minden logika lényegesen socialis jellegű logika, noha egyének egyéni lelkük hozzáférhetetlen magányában fejlesztik ki azt.

Nem úgy áll tehát az, ahogy sok fölületes és léha elme képzelet, hogy csak valamelyes kedély vagy érdekszükséglet hozza egymással társaságba az eredetileg teljesen elszigetelt egyéneket. A társadalom, melyet rajtunk kívül lévőnek szemlélünk, bennünk él, egyéni lelkünk közepén, úgy, hogy, ha azt onnan kiszakítani akarnók, saját egyéni voltunkat szüntetnők meg. És nem úgy van az, ahogy sok szószátyár elmén ez képzelet, hogy eredetileg önös lények vagyunk, akik, valahogy érdekeink és a külső körülmények által összekényszerítve, utóbb egymással megalkuvó, sőt »altruista« lényekké változunk. Hanem úgy áll a dolog, hogy lényünk lénye a szeretet, mely bennünk egyéni korlátokat ölt oly módon, hogy a korlátozott egyén szembe kerülvén más korlátozott egyénnel, megfeledekezhet az eredendő közösségről, melyben velők él, és így e megfeledekezésben önössé válhatik. És ezt nem csak a vallás tanítja így, hanem a logika is, midőn mutatja, hogy nem lehet gondolkozó ember az, aki gondolkozásában a többi embert társul nem fogadta.

Ha az emberi egyénnek minden lelki művelete csak annál fogva lehet egyéni művelet, mert gyökerében socialis jellegű, akkor fordítva, e socialis jellegű műveletről is csak annál fogva lehet szó, mert megegyénült. Midőn tehát a lelki műveletek socialis jellegét kiemeljük, ezért nem akarjuk azoknak egyéni jellegét elvitatni vagy eltagadni, hanem csak azt hangsúlyozzuk, hogy az ember minden lelki műveletében a socialis és az individuális jelleg egymást kölcsönösen föltételezik, úgy, hogy egyik a másik nélkül meg nem állhat. Akik tehát azt hiszik, hogy socialismus és Individualismus egymást kizáró ellentétek, azok e nézetükkel csak azt árulják el, hogy az ember lelki élete fölött soha komolyan nem gondolkoztak: másként észre kellett volna venniök, hogy minden lelki művelet, noha föltételezi a teljes magába zártaságot és hozzáférhetetlenséget, vagyis az egyéni jelleget, mégis csak annál fogva lehet ilyen egyéni művelet, mert eleve magában tartalmazza az önkéntlenül társul fogadott többi emberiséget. Individualismus és socialismus tehát nem lehetnek egymást kizáró elvek, hanem, ellenkezőleg, csak

akkor bírnak logikai értelemmel, ha kölcsönösen egymást feltételezőknek, egymással válhatatlan kapcsolatban lévőknek tekintjük azokat.

Ha az egyént ily módon egész lényével a társadalmi életközösségben gyökeredzni látjuk, akkor érthetővé válik előttünk, hogy az emberi jellegű egyéni munkát miért nem lehet elszigetelni más egyéni munkáktól, vagyis, hogy miért nem lehet azokat számszerű mérésnek alávetni. Már most kérdem, vajjon kik azok, akik a legnagyobb szenvedélylyel, mondhatni fanatizmussal követelik, hogy az emberi munkát elszigetelve megmérjük és e mérést egész társadalmi fölfogásunk alapjává tegyük? Talán az individualisták? A szélső önösség emberei, akik féltékenyen őrködnek a fölött, hogy az ő munkájuk legkisebb részecskéje sem válhassék valaki másnak javára? Nem, épenséggel nem az individualisták, hanem a socialisták azok, akik a munkának socialis jellegét megtagadják, midőn az egyes ember munkáját mérhetővé akarják tenni. Sőt MARX semmire sem oly büszke, mint arra az illusziójára, hogy sikerült az elszigetelt ember munkájának mértékét s ezzel együtt az egyetemes gazdasági értékmérőt megtalálnia.

Ámde, hogy az emberi munka mennyire nem lehet számszerű mérés tárgya, az még világosabban állhat előttünk, ha a föntebb jelzett második tételünkre gondolunk, hogy több ember munkájának valamely terv szerint való összetétele által oly eredmény jő létre, mely amaz emberek elszigetelt munkálkodása által nem állhatott volna elő, amit úgy is fejezhetünk ki, hogy a szervezett munka eredménye nem egyenlő az eredményt létrehozó egyes munkák számtani (vagy gépies) összegével. Mindenki ismeri a »munkafelosztás« mérhetetlen jelentőségét az emberi társadalomra nézve, mindenki tudja, hogy »munkafelosztás« nélkül soha emberi jellegű művelődés nem jöhetne létre: nem szükséges tehát, hogy itt a »munkafelosztás« vagyis inkább a munkaszervezés dicséretét zengedezzem. De, ha mindnyájan elismerjük, hogy az emberi civilisatio csodája csakis szervezett munka által jöhetett létre, akkor ebben már bennfoglaltatik, hogy a szervezett munka eredménye nem egyenlő amaz elszigetelt munkák összegével, mely akkor állana elő, ha az emberiség csupa Robinsonokból állana. Nincs tehát annál neveltségesebb törekvés, mint s z á m o k b a n kifejezni akarni,

hogy mindenikünk mennyivel járul hozzá ama civilisatio fönntartásához és továbbfejlesztéséhez, melynek mindnyájan részesei vagyunk. Hiszen nyilvánvaló, hogy ilyen számszerű megállapítás csak akkor volna lehetséges, ha a civilisatio nem szervezett munkaerők eredője, hanem gépies munkáknak gépies összege volna.

Hogy tehát valaki valamely elvégzett munkáért vagy valamely tetszőleges árucikkért milyen ellenértéket követelhet, azt e l vi alapon számszerűen megállapítani lehetetlen. Csakis annyi bizonyos, hogy többet követelhet, mint a mennyi p h ysiologiai munka által jutott ő maga az illető árucikkhez. Munkánk által ugyanis részesei vagyunk a társadalmi nagy életközösségnek, illetve az életközösség szervezett munkája által létesült civilisationak, melyről pedig tudjuk, hogy azt szervezetlen (elszigetelt) munkások létre nem hozhatták volna, mely tehát mindenesetre többet ér, mint ama gépies munkáknak összege, melyet az összes munkások kifejthetnének, ha szervezetlenül (elszigetelve) dolgoznának. Egy társadalom tagjának, egy munkaszervezet részesének lenni tehát annyit tesz, mint munkájáért többet követelhetni, mint a mennyi physiologiai munka rejlik az általunk végezett lelkes munkában. Mert, ha lelkes munkánkért ellenértékűi csak annyi physiologiai munkát kaphatnánk vissza, amennyit lelkes munkánkba befektettünk, akkor kár volna lelkes munkát végezni, kár volna egy társadalom tagjának, egy munkaszervezet részesének, egy civilisatio osztályosának lenni. Jobban mondva, ha munkánk által mindig csak annyi physiologiai munka térülne meg, mint amennyit kiadtunk, akkor társadalmat nem is alkothatnánk, művelődést nem is fejleszthetnénk.

Nem képzelhető tehát annál visszásabb gondolat, mint a melyet MARX egész gazdaságtanának alapelve gyanánt megfogalmaz, hogy t. i. valamely áru csereértéke egyenlő a benne lappangó physiologiai munkával. Ez az elv ugyanis kerek tagadása annak, hogy socialis lények vagyunk, hogy munkafölosztással dolgozunk és hogy ilyen munkafölosztással többet lehetne elérni, mint elszigetelt munkával. Képzeljük csak, hogy valamely bérmunkás épen annyi bért kapna, hogy táplálékával kipótolhatná azt a munkaerőt, melyet a munkában elfogyasztott! Vagyis nem kapna többet munkája fejében, mint saját

elfogyasztott munkájának physiologiai egyenértékét! Még a jól tartott háziállatnak is többet adunk vissza munkája fejében, mint végzett munkájának egyenértékét, mert azt akarjuk, hogy testi fejlődése fön ne akadjon. Megvallom, hogy újra s újra olvasom MARX főmunkáját, mert nem merek szemeimnek hinni, hogy socialista gondolkozó hirdesse azt, hogy a becsületes cserében nem kerülhet meg egyéb, mint physiologiai munkánk egyenértéke. Hogyan tartsa fön akkor a munkás ember családját? Hogyan élhessen az övével együtt lelki életet?

Nyilvánvaló, hogy emberi jellegű társadalomban munkánkért sokkal többnek kell megtérülnie, mint a saját munkánk physiologiai egyenértékének. Ez egyenes következménye annak, hogy nem gépekként és elszigetelve, hanem lelkes munkásokként szervezve dolgozunk. A nagy baj csak az, hogy nem vagyunk képesek elvi alapon számokban kifejezni, hogy valamely társadalomban mindenik munkás számára mennyivel többnek kell megtérülnie mint elfogyasztott physiologiai munkája egyenértékének. Nem vagyunk erre képesek, mert, mint azt láttuk, a lelkes munkát számszerűen mérni lehetetlenség, vagyis lehetetlen számokban kifejezni, hogy a szervezett munka mennyivel ér többet, mint a szervezetlen munka. Ez t. i. ugyanannyit jelentene, mint számokban kifejezni, hogy az emberi művelődés mennyivel ér többet, mint minden művelődés teljes hiánya.

Ámde ahhoz kétség nein férhet, hogy emberi munkaszervezeten belül általán véve minden munkás elfogyasztott physiologiai munkájánál jóval nagyobb ellenértéket, vagyis bizonyos értéktöbbletet várhat. MARX sokat töpreng ezen értéktöbblet, vagyis az ő híres »Merwerth«-je fölött, a nélkül azonban, hogy annak forrását megsejteni tudná. Minden »értéktöbblet« ugyanis a munkafelosztásból, vagy jobban mondvá, a munkaszervezésből származik, vagyis onnan, hogy az egyéni munka egyben socialis jellegű. MARX, a socialista, épen erről feledkezik meg; épen azt hagyja tekinteten kívül, hogy munkánk szervezetsége, vagyis socialis jellege által mindnyájan nyertesek vagyunk és annál inkább nyertesek, minél inkább tökéletesítjük a szervezést, vagyis minél magasabb rendű műveltséget, polgárosultságot fejlesztünk. MARX azonban azt hiteti el magával, hogy nyertesnek lenni, az bűn; holott, ha jól meggondoljuk, akkor minden

nyertességünk alapja egyéni lényünk socialis jellemében, vagyis az emberi erényben rejlik. A vallás ezt úgy fejezi ki, hogy nyertes mindenki, aki szeret; vesztes ellenben mindenki abban a pillanatban, amikor a szeretetről megfélekedezik. Ha itt valásbölcészeti fejtegetésekbe bocsátkozhatnám, akkor hymnust kellene írnom a zsidóságból eredő keresztény hitről, melynél tökéletesebb hit sohasem fog eléállhatni. De, mert itt a gazdaságtan alapkérdéséről van szó, csak arra az ismerettani alap-tételre utalok, hogy az emberléleknek minden egyéni művelete gyökerében socialis jellegű, úgy, hogy, aki valamely lelki műveletében ezt a socialis jelleget megtagadja, az szükség-szerűen ellenkezésbe jut saját lényének gyökerével, vagyis logikai önellentmondásba esik. Önellentmondásba esni pedig a logika nyelvén annyit jelent, mint amit a köznapi életben úgy fejezünk ki: magát megkárosítani.

Midőn MARX nem engedi meg, hogy valamely szolgáltatásunkért mást kaphassunk cserébe, mint abban a szolgáltatásunkban rejlő munkánk physiologiai egyenértékét, voltaképen nyertességünktől akar bennünket megfosztani: attól a nyertességtől, mely a munka fölosztásból, vagyis lényünk socialis jelleméből származik. Alapjában véve ő a nyereszkesedés ellen akarna küzdeni; de úgy küzd ellene, hogy orvosságával az emberi lélek socialis jellemét támadja meg s az emberi művelődést rombolja széjjel. Úgy jár el, mint az olyan orvos, aki betegét az által szabadítja meg nyavalyájától, hogy megöli. Nagyon helyes és nagyon tiszteletre méltó dolog, ha valaki a nyereszkesedés ellen száll síkra; de, aki erre a mérhetetlen súlyos föladatra vállalkozik, az lásson is köröszül az emberi társadalom életműködésének határtalan bonyodalmán oly mértékben, amint ez emberileg csak lehetséges. Az mindenek előtt ne cserélje föl a természetes nyereséget, melynek a munkafölosztás következtében mindnyájan kell, hogy részesei legyünk, a nyereszkesedéssel, mely onnan ered s az által válik lehetővé, hogy nem tudunk olyan csodagépet szerkeszteni, mely a lelkes munkát, a szervezett munkát, a socialis munkát mérhetővé tegye. MARX azonban, nem tévén különbséget nyereszkesedés és magától értetődő nyereség között, az előbbit úgy támadja meg, hogy mindenekelőtt az utóbbit szünteti meg. Vagyis úgy küzd a csalárd gazdálkodás ellen, hogy mindenek

előtt a böcsületes gazdálkodást végzi ki. Ez a lényege az ő híres »Mehrvverth«-elméletének.

Tévedését a következő képletekkel tehetjük szemléltethetővé: Nevezzük a_1 , a_2 , a_3 a_n -nek a physiologiai munkára visszavezetett ama különmű munkálatokat, melyek szükségesek, hogy posztó és belőle kabát készülhessen valaki számára, akkor MARX szerint a kabátban rejlő csereérték $A = a_1 + a_2 + a_3 + \dots + a_n$. Ez a hamis egyenlet fejezi ki MARX tévedését. A kabát ugyanis szervezett, vagyis socialis munka által jött létre, és így eredménye több mechanikai munkát képvisel, mint a mennyit a munkások befektettek, ami abból következik, hogy a szervezett munka előnyösebb mint a szervezetlen munka. Vagyis képletben $A > a_1 + a_2 + a_3 + \dots + a_n$. A annival nagyobb mint $a_1 + a_2 + a_3 + \dots + a_n$, a mennyivel az adott viszonyok között a socialis munka több előnnyel jár, mint a szervezetlen munka. A baj csak az, hogy ezt a különbséget $A - \sum a$ elvi alapon számokban kifejezni nem tudjuk, mert valamely polgárosultság, illetve társadalmi munkaszervezet jelentősége nem eshetik elvi alapon számszerű értékelés alá. Pedig ez az $A - \sum a$ az a természetes »értéktöbblet« vagyis »Mehrvverth«, mely a kabátban rejlik. És mert ez elvi alapon nem mérhető, hát azt a hányadot sem mérhetjük meg, mely belőle minden munkásra nyereség gyanánt esnék.

És most végezetül megvilágíthatjuk azt az alapvető tévedést is, mely MARX-nak úgynevezett »collectivismus«-ában rejlik. Láttuk, hogy »individualismus« és »socialismus« nem lehetnek egymástól különváló s egymást kizáró elvek, mert valamely társadalmi életközösség csak az által fejlődhetik és csak az által juthat a fejlettség magasabb fokára, ha az egyéni életnek minél szabadabb és teljesebb kivirulását teszi lehetővé és fordítva, az egyén annál kiválóbb, minél teljesebben átérti egyéni mivoltának a közösségben való gyökeredzését s erről az átértéséről minél fényesebb bizonyosságot tesz tetteiben és alkotásaiban. Ezen alapelv ellen tehát kétféleképpen véthetünk: vagy úgy, hogy az egyéniség nevében tagadjuk a közösséget, melyben egész egyéni mivoltunk gyökeredzik; vagy pedig úgy, hogy a közösséget úgy fogjuk föl, mintha az az egyéniség elvének megtagadása volna. Ez a kétféle tévedés rendszerint együtt szokott járni; s aki a socialista írókat tanulmányozza, azt veszi

észre, hogy az egyik pillanatban készek minden életközösséget megtagadni, hogy az egyént érvényre juttassák, a másik pillanatban pedig az egyéni szabadságot semmisítik meg, hogy az életközösség elvének valamely látszólagos szolgálatot tegyenek. MARX collectivismusa arról nevezetes, hogy ez a kétféle tévedés benne igen szembetűnő módon van összefoglalva.

Ennek a collectivismusnak értelmében ugyanis a termelés eszközeit (ingatlan és ingó tőkét) közös tulajdonná kell tenni; magántulajdon ellenben csak az lehet, ami fogyasztás vagy élvezés céljából jut az egyes embernek osztalék gyanánt a közös termelésből. E kívánság szerint az életet két területre kellene fölosztanunk: 1. a termelés, vagy munkálkodás területére, melyen a szocialis elv uralkodnék, 2. a fogyasztás, vagy élvezés területére, melyen az individuális elv juthatna érvényre. Képzeltető-e ennél bohóbb kételvűség, bohóbb kettémetszése az emberi életnek? Hát úgy vagyunk mi emberek alkotva, hogy mikor termelünk, alkotunk, akkor megszűnünk egyének lenni; ellenben, mikor élvezünk, fogyasztunk, akkor megszűnünk a közösséghez tartozni? Hát lehet az életet olyan két területre fölosztani, hogy az egyikén merően socialisak, a másikon merően individuálisak legyünk? Ugyan kérem, mi egyéb a fogyasztás, mint újra termelése annak a munkaerőnek, mely bennünk elapadt; és mi egyéb a termelés, mint újra fogyasztása a munkaerőnek, mely bennünk fölhalmozódott. Termelés és fogyasztás olyan pár-fogalmak, mint pl. az adás-vevés, amelyek nem alkotnak két egymástól elmenthető területet. Képzeljének olyan vásárt, melyben csakis eladás folyik; de vétel nem; és fordítva olyan vásárt, melyben vétel folyik; de eladás nem. A mily képtelenség volna ily módon egy vásárból kettőt csinálni, ép oly képtelenség, a nagy életvásárt egy termelési és egy fogyasztási területre úgy fölosztani, hogy az egyik területen a socialis, a másikon az individuális elv uralkodjék. Mert lassú csak a fogyasztás területét! Elég, ha a híres: »panem et circenses«-re gondolunk, hogy a fogyasztásnak és élvezésnek nemcsak egyéni, de társas jellegéről is meggyőződünk. És lássuk csak a termelés, az alkotás területét! Hogyan fődözze föl valaki a röptető-gépet, ha a munka eszközei köztulajdonná lettek és senki sem rendelkezhetik szabadon azzal, ami fölfödözéséhez szükséges. De nemcsak a nagy talál-

mányok, hanem azok a millió apró technikai javítások, melyek a műhelyek ezreiben egy-egy lépéssel viszik előre az emberi ipar és magasabb technika különböző ágait, létrejöhetnének-e, ha az illető föltalálók nem tehetnének szabadon száz balsikerű próbát, míg végre valamely szerencsés pillanatban a sikert üstökön ragadhatják? Hát ezek minden pillanatban kénytelenek legyenek valamely hivatalnoksereghez folyamodványt benyújtani, hogy bocsássák rendelkezésükre a közvagyonot alkotó »termelési eszközöket«, melyek föltaláló munkájukhoz szükségesek? De nem folytatom, hanem csak egyet kérdek még: minden termelő eszközök közt, nem az emberi agyvelő-e legfontosabb? Nos hát ez is szűnjék meg magántulajdonnak lenni? Ez is merően collectivus tulajdonná váljék? Bizony, úgy látszik, hogy MARX a világ összes termelő eszközei közül egyedül az agyvelőt felejtette ki elméletéből. . . .

Szerettem volna MARX gazdaságtanának részletkérdéseire is kiterjeszkedni, hogy megmutassam, miként hamisítja meg értékfogalmával a gazdaságtan többi alapfogalmait; ámde azt hiszem, hogy czélszerűbb e tanulmányomban a marxizmus általános bölcsészeti fejtegetésére szorítkoznom. Törekvésem az volt, hogy MARX revolutionismusában, történeti materialismusában és értéktanában rejlő önellentmondásokat föltárva, egyben azt az igazi socialismust is sejttessem, mely felé mindnyájan törekszünk, kik a nemzeti művelődés eszményeiért hevülünk, és kik át vagyunk hatva attól a tudattól, hogy az emberiség ügyét másként, mint a nemzeti eszmények megvalósítása által, nem szolgálhatjuk. Abban az érzésben, mely valakit arra képesít, hogy munkaerejét, alkotóképességét a nemzeti életközösség szolgálatába helyezze, rejlik az igazi socialismus. Más socialismus ezen a világon nincsen.